

VII.

A lélek halhatatlansága.

(Húsvéti egyházi beszéd.)

Hol vagyon halál a te diadalmad? hol vagyon koporsó a te fulánkod? 1. Kor: 15; 55.

Ha voltak minden kornak sajátos gondolatai, uralkodó eszméi, melyek az őket szülő idővel elenyésztek, mint a hulló csillagok: voltak nagy eszmék is, melyeket a muló idő nem ragadhott magával, melyek az emberiném egész történetén keresztül húzódnak. Ilyen, lelkünk halhatatlanságának eszméje. Az egyiptomi tudományosság körében, honnan Mózes a prófétai térre lépett, a vedákban és zenda-vestákban, a hellen bölcsészetben s a római klaszszikusok kitünőbb műveiben — megtaláljuk a halhatatlanság eszméjét, habár különböző nézetek szerint. Be volt szöve, mint égi sugár, a hajdankor összes miveltebb népeinek vallásába, bölcsészetébe és költészetébe, szóval, szellemi nemesebb életébe. A keresztény műveltségnek a halhatatlanság eszméje ad szent magasztosságot. S ott, hová a keresztény vallás még el nem hatott, hol a félvad népek még ősi szokásaik közt élnek, Afrika közepén s az ámérikai Kordillerák rengetegeiben, durván bár, de meg van a halhatatlanság eszméje. Az őskor mumiái, a középkor csendes cellái, s napjainkban egy-egy néger fejedelem sirján a véres ember-áldozatok egyaránt a halhatatlanság eszméjéből veszik eredetüket. Isten eszméje után, a halhatatlanság eszméje a legősibb és legnagyobb a földön. Kezdetét nem tudjuk megmondani, s azóta el nem hagyta az embereket. Nemünk közös nagy pántheonjában, a világtörténelemben, szenttűzként világol e magasztos eszme. hol homályosabban, hol fényesebben, de végkép soha ki nem aluva.

S kitisztázták-e az évezredek az őseszmét? Kiásta-e már az emberi törekvés hosszú izzadásai után, a mit reszkető kezek kezdet óta a sir hantjai alá takartak? Birunk-e így szólani Pállal:

Hol vagyon halál a te diadalmad; hol vagyon koporsó a te fullánkod?! vagy most is csak könyeink vannak a koporsó látására?

Nagy kérdések! melyekre ha némelyek derült arczczal igent intenek; de talán többen vannak, kik csak egy mély sohajtással tudnak felelni, melyben eléggé ki van fejezve, hogy bizony most is vastag a sirhantot borító fátyol! Talán világosabban látnánk át e fátyolon, ha a halhatatlanság eszméjét századok óta igen világosan nem prédikálják. Ha a papság nem elégszik meg azzal a kényelmes állítással, hogy „meg vagyon írva,“ hogy „Jézus feltámadásával, az utolsó kételyt is eloszlatta“, „tehát bizonyos, hogy a lélek a halál által meg nem semmisül.“ Nem gondolták meg, hogy a halhatatlanság eszméje nem csupán a kereszténységé, hanem az egész emberiségé. Nem gondolták meg, hogy ez oly kimondhatatlanul fönséges eszme, melyet minden módokon sem bírunk, ha adva van is, egészen hatalmunkban tartani. Vagy nem ismerték az emberi szellemnek azt a becses tulajdonságát, hogy minél fontosabb kérdés áll előtte, annál kevésbé tud megnyugodni a csupán külső tekintélyre alapított feleleten, ha ezt egyszersmind saját esze s lelkiismerete is nem támogatja. A mi alkalmas arra, hogy egy igazságot megvilágosítson s lelkünkbe benyomjon: nem mindig legalkalmasabb arra, hogy azt az igazságot lelkünkben legállandóbban meg is tartsa. A távolból jövő dörgés inkább megráz; de a közvetlen közelünkből, vagy éppen keblünk mélyéből emelkedő sugallat, meglehet, mélyebb és állandóbb nyomokat hágy maga után. Ama szent emlékek nagy jelentőségét, melyek egykor a Jézus Krisztussal az emberinem történetébe szövődtek, bizonyára soha sem fogja kicsinyelni a világ, legkevésbé a miveltebb idők; azok által a Gondviselés örök hálára kötelezte az emberiség szívét; ámde, ha ama szent emlékek annyi századok hideg sirján keresztül némileg bádgyadtan szólnak hozzánk: bizonynal csak üdvös lehet lelkünkre nézve, ha e bádgyadt hatást saját szemlélődéseink által is élénkítjük. Ha a kijelentésben van alap, melyen megállhatunk: eldobjuk-e kezeinkből a támaszt, melylyel állásunkat még szilárdabbá tehetjük? Oh hányszor összeroskdnának a vándor lábai az egyenes úton is, ha nem volna olykor mire támaszkodják! — Nem tagadjuk, hogy a kijelentés isteni; csak azt adjuk hozzá, hogy szellemünk titokteljes lényege is Istentől van; és így, a mit egyik mond, a másik nem tagadhatja, sőt végeredmény-

ben szükségkép egyezniök kell. Az összetett erők vagy bizonyítékok mindig erősebbek. Szálljuk azért, ai! e szent alkalommal önmagunkba; vizsgálódjunk saját szellemi természetünk rejtekeiben saját eszünk s lelkiismeretünk világánál; keressük, ha vajjon visszhangoznak-e enlelkünkben az apostolnak oly magasztos diadallal mondott szavai: *Hol vagy on halál a te diadalmad; hol vagy on koporsó a te fullánkod?* Oh ha e mondat végén álló kérdő-jelt ledönthetnök! hogy mint az apostol előtt, e mondat értelme előttünk is felelet gyanánt álljon. Hiszen, ha halhatatlan a lélek: halhatatlan természetének kell hogy nyomai legyenek magában lelkünkben. Keressük hát e nyomokat.

A halhatatlanság eszméjének már említett ősi volta, nagy jelentőségü erősséget foglal magában. Mint a zajgó tengeren a buborékok: az élet folyamán is egymást hajtják az eszmék s gondolatok milliói, s percznyi tündöklés után egyik a másikon törik meg. Ez az élet jele. Az elmefuttatónak szép látvány; ámde a kincs-kereső bűvár itt nem sokat tétováz; a tapasztalatból megtanulta, hogy a maradandó becsü kincs a mélységben rejtődzik. Ezért ha rendkívüli vihar egy-egy új igazságot a napi mozgalmak felszínére hajt: a lélekbuvárnak van oka kétkedni annak való értéke felel, míg az idők ezredéves méhéből kiemelkedett eszme mintegy magán hordja igaz értékének próbáját. Igen, az idő, ez a legjobb orvos, egyszersmind a legnagyobb kritikus. Meghányja kérlelhetlen hatalmával az emberi gondolatokat; elhullatja a polyvaszerü ábrándokat s üres képzelődéseket; kiszemeli, mint a konkolyt, a téveszméket s álokoskodásokat; s ha kevés marad kezében, de a megmaradt annál tisztább s becsesebb. Hány eszmét találunk a történelem régiségtárában, melyek egykor ragyogtak, melegitettek és boldogítottak; s most, mint hideg mumiák vagy szörnyszülöttek, csak a kíváncsiságot érdeklik? És ha aránylag rövid idő képes az emberi hiú gondolatok gyökerét elszárazítani: a halhatatlanság eszméjének meg nem határozható ősisége nem a mellett szól-e, hogy ez eszme nem lehet ábránd, nem lehet a sovárgó lélek üres képzelgése? Mi szentelhet meg egy eszmét, s az igazság zománczával mi vonhatja be inkább, mint az egymást hosszú sorban követő nemzedékek bizonságtétele? Mi örökkévaló a földön, ha nem az, mit az idő emésztő moha el nem borít? Mi valóság, ha nem az, mi örökkévalónak látszik? — Vagy talán azt lehet felhozni, hogy a halhatatlanság eszméje, daczára ősiségének, a bi-

zonytalan homályból soha sem birt kiemelkedni? Hát nem ezt mondhatjuk minden nagy eszméről? A szabadság vagy jogegyenlőség eszméje pl. megért-e eléggé ezer meg ezer év óta? nem vita tárgyai-e ma is, még pedig nem csak a gyakorlati életben, hanem elméletileg is? s azért ki meri ezeket üres eszméknek mondani? Nehány ezer év mi az örökkévalóságból? S ha egy-egy nagy eszme, talán az emberiség első fejlődési szakában, annyi ellenható körülmények közt, nem birt kitisztulni: lehet-e jogunk azért azt elítélni? Bizonyára csak könnyelmű észjárás teheti. Gondoljuk meg, hogy a földolog egy eszmében sem az alak, hanem a lényeg. S ha a halhatatlanság eszméje alakilag homályos, de lényegileg meg van s meg volt ősidők óta. Gondoljuk meg, a mit a költő mond: „Ha látnád, a földön mulékonyan

Pihen csak lelked s túl örök idő vár:

Erény nem volna itt szenvedni többé.“

Lehet-e mondani, hogy ezek semmit sem bizonyítanak a lélek halhatatlansága felől? Vagy nem inkább hallgathatunk Jézus eme szavaira: A ki én bennem hiszen, ha meghal is, él.¹⁾

De vizsgálódjunk a lélek természete körül közelebről. A főnehézség, lelkünk halhatatlanságát illetőleg, le volna győzve, ha bár csak némileg is ki lehetne mutatni, hogy a lélek nem egy a testtel, hogy amannak ettől független létele van. Fontos és nehéz feladat; de a nehézség ne rettentsen vissza. Csak egy sugárt lehessen észrevennünk a homályban, az záloga annak, a mit keresünk.

Ha a szellemnek a testtől független létele nincs, természetesen minden szellemi cselekvényt az anyag kihatásának s szüleményének kell tartanunk. Ha, az anyag hatásának tartjuk: nincs más mód, mint hogy a természettudósokkal a világosság- vagy villanyáramláshoz valami hasonló működés-folyanot gondoljunk, melyszerint az agynak valami finom rezgése s e hatásnak az idegeken s creken mintegy villanyáramlásszerű szétterjedése s csoportosulása gerjeszti azt, mit mi észlelésnek s gondolkodásnak mondunk. Ez a felfogás elég homályos, de engedjük meg, hogy egy kis lehetőségét nem zár ki. Itt azonban nem állhatunk meg; mert minden szellemi működés nem csak hatás, mely a működéssel végződik, hanem egyszersmind maradandó szülemény (productum), aza²

1) Ján. 11; 25.

nem csak gondolkodunk, hanem maradandó gondolataink is születnek. S ez az, mi az előbbi lehetőséget megsemmisíti. Mert fel kell tennünk, hogy minden eszmének, gondolatnak valami maradandó nyomot kell hagynia maga után, mintegy be kell hogy vesse magát az anyagba, hogy az emlékezet számon tarthassa. Ugyde ha szintén lehetséges volna is annyi bevéssett gondolatképet képzelni, mennyi csak a gyermekkorban felhalmozódik: de hol és hogy foglalhatnak azok helyet az agy vagy általában az emberi test anyagában? Lehetetlen ezt képzelni még akkor is, ha felteszszük, hogy az agynak minden legkisebb pontocskáját milliányi fogalom-képek borítják, melyek parányiságuk miatt örökre láthatlanok maradnak a legélesebben felfegyverzett szemnek is. Pedig mindez a gondolkodásnak csak gépies folyamára s alakjára vonatkozik; mert az öntudatba átmenetéről, valamint általában az öntudatról, ily módon teljes lehetetlen valami képzetet alkotni. — Ime, a! az anyagi elmélet a szellemről. Egészen sötétben hagy. S ha már azoknak, kik egész életüket az anyag s törvényei vizsgálatában töltötték el, legkevésbé sem sikerült kimutatni, hogy az öntudatos szellem az anyag tulajdonsága: miért ne higyük, hogy a szellem az anyagnál nemesebb természetű s hivatásu teremtménye Istennek, s bár a testhez van csatolva sorsa a földön: a halál percében sorsuk elválík, a por porrá lesz, melyből vétetett; a lélek megtér Istenéhez, a ki azt adta. ¹⁾

Az anyag hivei (materiálisták) a lélek önállósága ellen azt szokták különösen felhozni: hogy a szellem ereje s általában milyensége láthatólag a test fejlettségével, s kiváltképen az agy alakjával s képzettségével áll arányban. Ez sok esetben igaznak látszik; de ha kivétel nélkül igaz volna is, nem bizonyítna a lélek önállósága ellen; mert ha lelkünket önálló lételűnek vesszük, s a testet eszközül hozzá rendeltnek, mely által a földi viszonyok szerint amaz nyilatkozni képes legyen: az önálló szellem nyilatkozási ereje s milyensége ekkor is természetesen a nyilatkozási eszköz, tehát a test, milyenségétől függ. — Adjatok a lángeszű művésznak hitvány anyagot s rozsz eszközöket: és meglehet, hogy mester kezeiből szánandó mű kerül ki, mely senmiben sem hasonlít a művész egy előbbi remekéhez, melynek készítésénél alkalmas anyaggal s eszközökkel rendelkezett.

1) Préd. 12; 9.

Talán csodálkozunk lehetne, hogy ily gyenge érvek mellett akadnak komoly gondolkozású emberek, kik az öntudatos szellemet határozottan az érzéketlen anyagnak, mint oknak, alárendelt okozatául tulajdoníthatják; csodálkozunk kellene ezen, ha nem tudnók, hogy az emberi szellem, talán éppen a test általi korlátozottsága miatt, oly kevésbé tud egyszerre magasabb, egyetemes szemléletre emelkedni, egyszerre mindenfelé behatólag vizsgálódni; s ezért egy dolgot, melyre különös figyelemmel tekint, melybe inkább elmélyed, rendszeren mindig nagyítva szokott látni, míg a környező tárgyakat, meglehet, észre sem veszi, mint a mikroskopen átnéző szem. Hisz oly felséges a világszerkezetnek minden része, hogy nem csoda, ha annak vizsgálatában elmerülve, az egyik maga az anyag előtt borul le, míg a másik egy lépéssel tovább annak szelleméhez emelkedik. S ha már a test és lélek egysége vagy különisége mellett nem bizonyít az, hogy kifejlett, finom alkotású agy s ép testi szerkezet által tisztábban és erőteljesebben szokott nyilatkozni a szellem; s ha néha, ezzel ellenkezőleg, még azt is látjuk, hogy gyenge, beteges testben erőteljesebb s magasabb szellem nyilatkozik, mint sok herkulési testalkotmányban: miért ne higyjük, hogy nem a szem és fül az, mely lát és hall; hanem a testbe zárt szellem lát a szem tükrén s hall a fül üregén keresztül? ¹⁾ Vagy magára a szem képes látni s a fül képes hallani? Hányszor megtörténik, hogy mélyebb merengéseinkben, mikor a szellem mintegy önmagával van elfoglalva, zajos jelenetek folynak le nyitott szemeink s füleink előtt, melyeket talán észre sem vettünk? A világ egyik legnagyobb bölcse ²⁾ mondja: Ha valamit tisztán akarunk tudni, el kell válnunk a testtől, s lelkünknek magában kell vizsgálnia a dolgokat. S álmainkban szellemünk nem lát s nem hall oly dolgokat, sokszor dicsőeket, melyekről érzékeink mit sem tudnak? — Miért ne higyjük hát a költővel, hogy: „Az ész és erény megmaradnak,
Minden egyéb a halál martaléka.“

Mit találunk lelkünkben, á mi ellentmondjon halhatatlanságának? Működés helyhez vagy időhöz van kötve? Ha testünket leláncolja az erőszak, teheti-e ezt a szellemmel? A föld vonz-ereje

1) Cicero Tusc. 2) Pláton Phaed.

uralkodik az anyagon, megszabta a határt, melyen túl a legfinomabb anyag-parány sem mehet; de gondolataink ismernek-e ilyen határt? Nem repkednek-e túl a föld vonz-körén világról világra? Ha testi életünk ötven, hatvan esztendő; emlékezetünk ezer meg ezer éveket bejár és átérez; képzeletünk századról századra lépik a jövő homályán keresztül; s reményeink talán az örökkévalóság határain szednek s ültetnek hervadhatlan virágokat! — Ha tetszenék a világ Úrának az ember életét ezer esztendőre nyújtani, vagy egy szebb világot benépesíteni, hol a földi évek csak napokat jelentsenek: ki mondja, hogy e célokra más természetű lelkekre volna szükség, mint a miénk? A testről itt nincs szó, mert a külső viszonyok változtával természetesen változnia kellene a test szerkezetének is. De lelkünk miért ne élhetne ezer éveket? vagy kimerülnek-e erői földi pályánk megfutása alatt? Sőt nem maradnak-e a legbölcsőbbnek is legszebb tehetségei talán egészen fejletlenül, midőn a halál meglepi? Elfogy-e a tiszta szeretet? Kialszik-e a nemes utáni vágy? Hol van a tökélynek ama fönsege, hová lelkünk áhitozik mintegy önkénytelenül? s a mi innen odáig van, a végetlen tért, bejárta-e öntudatunk egészen? Ah, hányszor elejti a bölcs, a költő, a művész legszebb eszméjét, mert az egyik szavakat, a másik alakot nem talál megtestesítésére! Hányszor villan vakító fényvel a nemesebb lelkeken át egy-egy magasztos érzés, sejtélem, mint menyei álom! Oh be szűk ez a nagy világ az emberi szellemnek ihlettebb pillanataiban! Ha hát szellemünk legszebb tehetségei fejletlenül maradnak, ha legnemesebb érzelmeink nem lanakadnak el, ha legtisztább vágyaink dicsőbb tér után áhitoznak: miért ne éljen lelkünk tovább akkor is, midőn vándor társától, talán zsarnokától, a testől, meg kell válnia, mint a valóságnak az árnytól? — Mint az égi testeket vezető erők a mindenség összegében: miért ne lehetnének az ennél fennségesebb szellemi erők is kapcsolatban túl a föld határain, más világokban tovább fejlődő szellemi erőkkel?! — Avagy nem megfohatatlanabb-e az, hogy ily erők fejlődésök első fokain megsemmisüljenek, mint hogy tovább létezvén, természetes felődésüket a tökély főpontja felé folytassák? A mélyen gondolkozó Martineauként: nem megfohatatlanabb-e az, hogy a lételből a nemlételbe, tehát egészen ellenkező állapotba menjünk át, mint hogy a mely állapotban vagyunk, a lételben, tovább is megmaradjunk?! —

Nem lehet tagadni, hogy a halál megjelenése megdöbbsent mindenkor; s különösen ha egy szívünkhöz közel álló rokonunkat vagy barátunkat látjuk áldozatául esni: megrendül egész valónk, s a fájdalom áriját nem tudjuk visszatartoztatni. Az a hideg halványosság az imént szeretetet sugárzó arczon, az érzéketlen némaság a gyöngéd szavak helyett, a koporsó s a föld alatti sötét éj az egykor vidám napok helyett: oly nagy különbség, melyet nem birunk nyugodtan szemlélni. Gondolatainkat érzelmeink nyomják el, látásunkat könyek homályosítják meg, s valami lázas állapot hatalma vesz erőt rajtunk. — Ugylátszik, ai., mintha itt volna a tűzpróba, honnan a kutató ész az örök megsemmisülés hatalmából menedéket nem talál. . . Ugylátszik, de csalódnánk, ha azt hinnők, hogy a szellem reményt vesztett. Mihelyt érzékitemészetünk, mely imént egészen előtérbe nyomult, az uralkodó helyet a gondolkodásnak engedi át, legelőbb is az a kérdés merül fel előtte: vajjon nem a pusztá elválást illeti-e leverő fájdalmunk? — Imé, a szülő várva várja az időt, midőn egyik gyermekét egy szépreményü páryára, a másikat a boldog házasság ölébe vezethesse; s midőn eljött a várt pillanat: a bucsúzást meleg könyek s megáradt érzelmek keserítik. Midőn egy barátunkkal, kit sorsa körünkből viszen, némán kezét szoritunk: nem fáj-e keblünknek? — Igen, megilletődés és fájdalom kíséri mindenkor a rokonlelkek elválását, nem tekintve a jövőt, mely a bucsúzó előtt áll. Valami űr marad a távozó után környezetünkben, lelkünk mélyében valami hiányzót érzünk, a mihez még nem szoktunk, s ez fáj. — Megsiratjuk azt, ki boldogabb térre lép körünkből; megsiratjuk, kivel bizonyosan reméljük még a találkozást: hogy ne siratnok hát meg azt, ki nekünk bucsút sem tud mondani, kivel földi viszonyaink szerint többet nem találkozhatunk! — Erre sohajt a költő:

„Érzem, mily hitvány a föld, hogy magas

Lelkem lezárja, s vágyom el köréből;

De vissza sirok, fáj, hogy elszaladtam!“

Mit bizonyít e fájdalom a lélek halhatatlansága ellen, hisz az is megsiratja kedves halottját, a kinek lelkében tántoríthatatlan a halhatatlanság hite; a ki nem kétkedik hogy: Boldogok a halottak, kik az Úrban haltak meg, az ő cselekedeteiknek jutalma követi őket. 1)

1) Jel. 14; 13.

Ha tovább vizsgáljuk a halottat, bizonyosan csak azt látjuk, hogy a test működése megszűnt, a lélek általa többet nem nyilatkozik; de hogy a lélek, mely gondolkozott, ítél, szeretett és remélt, meghalt volna: azt nem látjuk. Csak annyit mondhatunk tehát, hogy a lélek jelenlétének észrevehetőleg többet nem adja jelét, de hogy létele ezért megszűnt volna: azt nem mondhatjuk. A lélek lételének lehetősége tehát fenmarad. Gondoljuk meg már azt, hogy a halál a testre nézve csak gyorsabb folyama annak a szüntelen felbomlásnak s újra-alakulásnak, melynek a test születése óta tárgya; hogy abból az anyagból, mely az ifju testét alkotá, az érett férfi-korba egy parány sem menyen által; hogy a test a halál által nem szenved nagyobb változást, mint tiz évnvi idő alatt szenvedett életében, csak hogy a halálban rohamosan foly, mi az előtt lassan történt; s gondoljuk meg azt, mi a fennebbiekből következik, hogy míg a test anyaga egyszer egészen megváltozik: a lélek talán ugyanazon minőségben marad, tehát mintegy túléli az egyik testet a másik után; s vajjon ezek a tények a lélek halhatatlanságának lehetőségét nem emelik-e a valószínűségig? — Ám képzeljük, hogy a látható világalkotmány, mely által mi Istent ismerjük, tűnnék el szemünk elől; vajjon abból, hogy nem lenne, mi-ben Isten hatalma nyilatkozzék, az Isten halálát következtetnök? — Ha nem, miért ne higyjük a legnagyobb bölcsészszel, hogy: halva lenni nem más, mint az, hogy a test elválván a lélektől, külön van magában; s a lélek elválván a testtől, az onkép külön van magában. 1)

Tekintsünk egy aggastyánra, kinek teste már összeroskadt, már nem hall és nem lát, az érzéki vágyak rég elhagyták; de reszkető hangjában egy emelkedett lélek nyugodsága s ihlettsége nyilatkozik; tekintsünk egy haldokóra, kinek tagjai már hidegek s oszlásnak indultak; de utolsó szavai még bölcs értelmet lehelnek: ime, ai, midőn a test nagyobbára már halott, a lélek mintegy megdicsőülve szól hozzánk; a váláspontján nagyobbnak látszik, mint az előtt ismertük! — Ritkák az ilyen esetek aránylag? de bizonyosan vannak, s vajjon nem azért vannak-e, hogy mint égi jelekből, azokból is ismerjük meg a szellem diadalát az anyag felett, hogy erősítsék hitünket, abban, hogy mi nem csak földiek, hanem mennyei polgárok is vagyunk. 2)

1) Pláton. Phaed. — 2) Filep. 3; 20.

De nem csak lehető, nem csak valószínű lelkünk halhatatlansága, hanem ahhoz talán joga is van. Az igazság s világbölcsesség következetessége bátorítanak a nagy szó kimondására. Ha bizonyos az, hogy egy növény, maga testünk, vagy bár mely test lényegileg soha meg nem semmisül, csak átalakul, azaz szerkezete változik: miért semmisüljön meg, a mi a földön legnemesebb, egyedül az emberi szellem? Pedig a szellem nem oszolhat fel úgy, mint az anyag. Testem szolgálhat egykor más testnek alkatrészül, de lelkem nem; ennek ellemei, gondolkozásom, ítéletem, lelkemismerete; s ezeknek szerzeménye, fogalmaim, erényeim és bűneim — senkiéi sem lehetnek; azok egészen sajátaim; lelkemnek tehát vagy egészen meg kell semmisülnie, vagy magában, mint öntudatos egységnek, kell tovább élnie. Ez utóbbi mellett bizonyít a világ-rend, melynek minden pontján Isten igazságossága és főbölcseje sugárzik Messze tekints hát; a pálya kicsiny; túl rajta nagyobb vár!

E mellett, míg vég feloszlása bekövetkeznék, nem éri-e el minden szerves teremtményt, az embert kivéve, vég-célját s ehez mért tökélyét? A fa, ha lombokat hajtott, vagy, ha természete megengedi, gyümölcsöt hozott egyszer: bár meddig éljen, mindig csak ezt ismétli, ő többre soha sem képes; tehát elérte vég-célját, elérte a tökélyt. Az oktalan állat épen így van, minden nap ugyanazon ösztöneit igyekszik kielégíteni; s ha a házi állatot mesterséges dologra taníthatjuk, ebben is hamar eléri a fejlődhetés határát, melynél többet tőle kivánni nem lehet. Egyedül az ember volna Prometheus sorsára kárhóztatva? Egyedül az emberi szellemnek volna megtiltva dicsőbb vágyainak elérhetése? Egyedül az ő magasztosabb erőtől volna megtagadva az élet joga, a méltó tér a kifejlődhetésre? — Ha zürzavart látnék mindenütt magam körül: megtört lélekkel hajolnék meg a rettentő végzetnek; de ha egy fűszál növésin, ha egy hangya czérna-útján, ha mindenben a bámulandó tervszerűség dicsőségét észlelem: oh ekkor felbuzdul keblem, s szent hittől áthatva kérdelem az apostollal: Hol vagy on halál a te diadalmad; hol vagy on koporsó a te fulánkod?! —

Hát mennyi visszás dolog, mennyi szerencsétlenség történik naponta az emberi társaságban! Itt az igazságot kigunyolja az igazságtalanság; amott az erényt eltíporja az elfajultság. A hatalom és méltóság hányszor jut érdemetlenek kezébe, kik bűnösen

visszaélnek azzal; míg az érdem nyomorog, üldöztetik, s a szent akarat megfeszítették! Itt egy ifju életét talán akkor szakasztja meg egy véletlen eset, midőn lelkében először villant meg magasabb cél, szívében először gerjedt nemes eltökéltség nagy tettekre; amott egy istenfő, munkás család nagyja, kicsinye, olykor a társadalom leghasznosabb tagjai, legszebb reményei esnek áldozatul nagy hirtelen egy öldöklő járványnak. Most meszsiásai, majd egy nemzet maga vérzik el a jogtalan háboru fegyvere alatt. — Ilyenek láttára, ha vannak, kik az emberiség sorsán fájó lélekkel hullatnak reménytelen könyeket: a gondolkozó léleknek ezek által is erősödni kell abban a szent hitben, hogy az érzéki világ bölcs rendszerébe az emberi szellem nem lehet éj sötétéként lehelve; nem lehet, hogy a világ dicsőségét éppen a borítsa el, a mi azt bámulni és magasztalni képes; nem lehet, hogy az isteni hatalom csak azért szórjon ki annyi nemes szellem-csírát, hogy gyönyörködjék azok kora eltiportatásán. Hinnünk kell hát, ai., hogy: **Boldogok, a kik szenvednek az igazságért, boldogok a tiszta szívéek, mert övék a menyeknek országa!**¹⁾

Oh de oly nagy elvégre is a kétkedők és hitetlenek száma! sohajtják némelyek. Fájdalom, ez igaznak látszik; de ebben sincs semmi erősség a halhatatlanság ellen, sőt természetesnek látszik a nagy kételkedés. Hiszen oly megmérhetetlen nagy a halhatatlanság fogalma, hogy minden erőnkkel s teljes igyekezetünk mellett is alig emelkedhetünk oda, hol azt megfogni s benne megnyugodni látszunk. Isten legfőbb ajándékát foglalja magában az: tehette-e olcsóbbá ez ajándékot maga a Teremtő? Nem elég, ha megengedte, hogy tüprenkedéseink után az örökéletnek csak egy-egy csilláma is lelkünkbe hasson? — Ám ha csekélységet sem tud megérteni olykor futó figyelmünk: hogyan érthetné a sokaság a megmérhetlen eszmét, mire földi gondoktól elfoglalt elméje talán csak egy koporsó látására, talán csak sátoros ünnepen téved, s ekkor is csak azért, hogy mindjárt visszarettenjen attól, mi előtte előre oly titokteljes. Mert a közönség sajátságai közé tartozik, hogy gondolatjai ritkán emelkednek ki a mindennapi élet köréből, s ilyenkor is, ha komoly nehézségre talál, annyiban hagyja, inkább elismeri, hogy lehetetlen, mintsem új meg új erőfeszítéssel,

1) Máté 5. v.

mint a nagy szellemek, áthatolni igyekeztek a nehézségeken. — Mit bizonyít hát a nagy tömeg kétkedése? Mennyivel fontosabb ennél az, hogy az emberiség nagyjai s legnemesebb lelkei, kikben az értelmi és erkölcsi erők mintegy öszpontosulva voltak, a Mózesek, Plátók, Cicerók, Jézus és az apostolok, a közép s újabb kor annyi mártirja, s annyi bölce, egy Luther és Melanchton, egy Dante, Dávid Ferencz, Milton, ki új paradicsomot alkotott, Newton, kit a természet nagy prófétájának mondhatunk, a Fenelonok, Kantok és Channingek és annyian mások, kik egy-egy korszaknak szellemi irányát igazgatták, kik többet gondolkodtak s éreztek, mint körülöttek milliók; — ha látjuk, hogy ezek a nagy és nemes szellemek mind ama hit karjain végezték földi pályájukat, honnan nyugodt derűséggel mondhatták Pállal: *H o l v a g y o n h a l á l a t e d i a d a l m a d ; h o l v a g y o n k o p o r s ó a t e f u l l á n k o d ? !* — Vagy ők csalódtak volna, s velök az emberiség lelkesült hősei s igaz szentjei, kik ha nem születtek volna, a történet-író megátkozna a tollat kezében, melylyel csak sötét lapokat írni volna kárhoyzatva? Hisz ekkor igazolva volna a Judások s istentelenek gunyja, diadalmaskodnék minden erőszak s lelketlenség. . . Nem, nem, ai! ez isten-gúnyolás, ez isten-tagadás — ne tévelyedjünk ez átkos helyre, hol a reménytelenség, hitetlenség s kétségbeesés bolyongnak. . .

Térjünk vissza oda, hol az élet szép és dicső; hol minden az isteni Gondviselés szent árnyékában nyugszik. Keressük azt a földi édent, melynek boldog békessége felett a mi igaz jóltevőink, az ész, szív, lelkiismeret s Krisztus tudománya szent és örök frigyben örködnek. Ah, mert hiú fellengés azt mondani, hogy a kijelentés, az ész, a szív vagy lelkiismeret külön magában elég, hogy egymást nélkülözhetik földi pályánk vezetésében. A földi legnagyobb bölcsesség ezek egyező tanácsában, s a földi legnagyobb boldogság ebben a bölcsességben van. Életünkben, s még inkább halálunkban marad bizonyára sok titokszerű; de ha minden hatalmunkban levő módokon vizsgálódunk gyakran és komolyan magunkban és magunk körül: legbiztosabban jutunk el a mindenséget megszentelő, bölcs Gondviselés megismerésére, melynek dicsőségéhez tartozik a mi életünk, ugy mint halálunk. Ebben ne lankadjunk hát, kedves atyámfiai; és ha buzgó törekvéseinknek sikerült lelkünk halhatatlansága iránt a hitnek csak egyetlen sugarát magunkévá tenni: elégedjünk meg az égi kincscsel, — s hadd szentelje meg azt a kijelentés isteni biztatása! — És ennyi hit már földi vándorlásunk

közben mennyei jelenetek látására segitend, hol az idők : mult, jelen és jövőendő összefolynak, s az örökkévalóság dicsőségében a jó és nemes lelkek boldog társaságát szemlélni véljük. . . . E hitben derült lélekkel kérdehetjük mi is az apostollal: Hol vagy on halál a te diadalmaid; hol vagyon koporsó a te fullánkod! — elmondhatjuk majd egy nagy pillanatban a Krisztussal: Atyám, a te kezédbe ajánlom az én lelkemet! —

Buzogány Áron.

VIII.

'Suki László élete és alapítványa.

(Olvastatott az unitárius jóltevők emlékünnepélyén
Kolozsvártt 1863-ban május 16-ik napján.)¹⁾

Irodalmunk ritkán emlékezik tüzetesen és illő méltatással a nevelő intézetek alapítóiról és jóltevőiről. Nemzetünk, csaknem folytonos harczok között élvén egész a jelen évszázig, keveset törődött az irodalommal, s a kik éppen irtak is, azoknak figyelme is inkább a csatatér hőseire irányult, mint a béke nagy embereire. Mátyás király, Bethlen Gábor fejedelem győzelmeit mindenfelé és mindig magasztalák, míg a budai díszes könyvtárról, a Pécsen tervelt nagyszerű egyetemről, a fejevári s később enyedi iskola alapításáról kevesen tudtak s még kevesebben szóltak. A harczias szellem folyvást élvén nemzetünkben: Dobó és Kinizsi hősi tetteiről szinte minden iskolás gyermek el tud szavalni egy-egy emlékkölteményt, míg 'Suki Lászlóról vagy Augustinovic Pálról saját iskolánk növendékei sem mondanak emlék-dalokat, s magunk is oda jutunk maholnap, hogy vallásközönségünk és iskolánk kisebb jóltevőinek még neveit is elfeledjük, s a nagyobbakról is alig tudunk néhány emlékvonást felmutatni. Pedig a nevelőintézetek alapítói, jóltevői megannyi építői a tudomány bástyáinak, melyekben erősebb valamely ország, mint kővéraiban; megannyi megmentői

1) Az egyh. főtanács már régebben meghatározta volt, hogy vallásközönségünk jóltevői emlékére koronként ünnepély tartassék, s tartatott is egy még 1842-ben, de ez ünnepély szabályozva csak 1862-ben lett, midőn 30 főtanácsi j. k. szám alatt meghatározatott, hogy az mind három iskolánkban minden öt évben egyszer megtartassék. E határozat következtében tartatott kolozsvári főiskolánkban az az ünnepély, melyre itt hivatkozás van, még pedig a következő renddel: Megnyitó beszéd az igazg. tanártól; Emlékbeszéd a jóltevők felett, tartotta egy theol. ifju; 'Suki L. élete és alapítványa felolvasása; János Zs. király czimü költemény, írta és szavalta egy gym. tanuló; Zárbeszéd ismét az igazg. tanártól; közbe-közbe, valamint az ünnepély kezdetén és végén karének az összes tanuló ifjuság által. Szerk.